

ANORÈXIA NERVIOSA I LA NEGACIÓ DEL SUBJECTE FEMENÍ

Gemma López
Universitat de Barcelona

Qualsevol procés normatiu de socialització, tant el femení com el masculí, es caracteritza per l'adquisició de certs conceptes preestablerts que la societat patriarcal imposa a tots els éssers humans. D'aquesta manera, els homes aprenen a comportar-se de forma *masculina*, mentre que les dones assimilen un paradigma de conducta *femení*. Aquest abarca des d'un determinat comportament social fins al descobriment i la consegüent internalització de la imperfecció inherent al propi cos.

Aquesta internalització s'aconsegueix a partir del constant bombardeig, més o menys subliminal, d'imatges pejoratives relatives al subjecte femení, que es mostren a registres culturals tan primordials i estesos com la religió, la mitologia i el conte de fades. Dins la tradició judeo-cristiana, tan influent en el món occidental, ja trobem un raonament bàsic que promou la suposada impuresa del cos femení. Així doncs, la Bíblia ens explica com l'home va ésser creat a imatge i semblança divina, implicant la perfecció del cos masculí. La dona, d'altra banda, fou creada a partir d'una costella del seu company, revelant implícitament que el cos femení és imperfecte, inacabat i, per tant, esdevé moldejable (Wolf, 1990: 93). Les característiques argumentals bàsiques del mite cristià de la Creació es reiteren en la mitologia grega, on se'ns relata que Afrodita, deessa de l'amor, el desig i la bellesa, nasqué dels genitals d'Urà ("Greek Mythology Gods"). Una de les conseqüències d'aquests missatges s'evidencia en estudis que revelen la propensió dels homes a modificar la pròpia imatge de manera positiva, mentre que les dones tendeixen *naturalment* a la distorsió negativa del propi cos (Wolf, 1990: 94).

El motiu principal pel qual es produeix una discriminació tan bàsica en aquests discursos seria el ja reconegut sentiment misogin que manifesten religions i mitologies en general. Ara bé, si recorrem a discursos científics, presumiblement basats en evidències empíriques, com el discurs psicoanalític, descobrirem que el cos femení se'ns presenta un cop més com a defectuós i implícitament *impur*. Sigmund Freud considera que el desenvolupament psicosexual del subjecte femení és categòricament diferent al del subjecte masculí. El nen petit veu al pare com a rival per l'afecte de la mare i tem la castració com a càstig per aquest desig incestuós i prohibit; d'altra banda, la nena petita descobreix que ja ha estat castrada i, en aquesta precària situació d'inferioritat, ha d'acceptar que no podrà mai obtenir el poder (masculí) que el penis representa (Green & LeBihan, 1996: 154). El psicoanalista francès Jacques Lacan, seguidor de les teories freudianes, afirma que la dona pertany al reialme de la *mancança*, és a dir, que la identitat genèrica femenina es forma a través de l'absència d'allò que atorga poder cultural i social: el fal·lus (Lacan, 1977: 19). Lacan perpetua la impuresa del cos femení amb l'afirmació que la dona s'epitomitza en una ferida oberta, un cos enigmàtic i corrupte que sagna cada mes (Mitchell & Rose, 1982: 86-98). D'aquesta manera, queda demostrat que el procés d'aculturació femení es basa en l'aprenentatge que el propi cos és un *locus* obscur, mal-leable i innoble i, com a tal, ha d'ésser rebutjat.

Avui dia, continua resultant gairebé impossible d'evadir el bombardeig cultural que relaciona el cos femení amb inherents atributs negatius. Segons Naomi Wolf, autora, entre d'altres, de l'estudi *The Beauty Myth* (1990), ens trobem enmig d'una violenta reacció per aturar l'avenç social de la dona (Wolf, 1996: 16). A aquesta reacció Wolf l'anomena precisament "el mite de la bellesa" (Wolf, 1990: 10). Segons l'escriptora, aquest *mite*, que consisteix en prescriure de manera

cruel i rigorosa imatges de suposada bellesa femenina com a arma política, ha suplantat la coacció que mites sobre la maternitat, la castedat i la passivitat ja no podien sustentar (Wolf, 1990: 18)¹. Resumint, en el moment en què les demandes feministes aconseguien que les dones accedissin a la distinció de *ciutadan(e)s de primera classe*, era necessària una ideologia per fer que tornessin a sentir-se inútils (Wolf, 1990: 18).

És a partir d'aquests paràmetres que el fenomen de l'anorèxia nerviosa femenina, en el qual em centraré, pot ésser entès. Tal i com expressa el títol d'aquest article, l'anorèxia es produeix en el context d'una *negació*, per part del subjecte femení, que es produeix a tres nivells interrelacionats. Primordialment, trobem una negació al menjar, que ens involucraria en un discurs mèdic. No obstant, també veurem que es produeix una negació -un rebuig- del propi cos, un fenomen que es podria explicar en termes psicoanalítics i, tal i com argumentaré finalment, la negació d'un ideal patriarcal de bellesa, que ens conduïria a un discurs feminista. L'anorèxia nerviosa se'ns presenta com un tipus de tortura sobre el cos femení que podríem qualificar d'únic, en el sentit que es tracta d'una pugna entre dona, cos i ment, sense que hi intervinguin agents externs *materials*. És a dir, es tracta d'un tipus de tortura autoinflingida, on el botxí, el subjecte femení, adopta a la vegada el paper de víctima que es consumeix en la pròpia destrucció.

L'anorèxia nerviosa és un desordre d'autoinaniació que normalment afecta a dones adolescents occidentals i que es manifesta en una fòbia incontrolada al menjar. Els símptomes més comuns són el ja esmentat rebuig del menjar, una consegüent pèrdua de pes, hiperactivitat, una visió distorsionada del propi cos, osteoporosi, hipotèrmia i amenorrea ("Mental Health Net"). També ve acompanyada de trastorns hipocondríacs, com depressius, neuròtics i esquizoïdes (Nissen, 1991: 192). De les dades clíniques que s'obtenen als hospitals on es tracta aquesta malaltia, es pot extreure un perfil típic de la pacient anorèxica. Normalment, la persona afectada és de classe mitjana/alta, obedient, perfeccionista i ambiciosa. Tot i ésser extremadament intel·ligents, se les podria descriure com a dones infantils que presenten una necessitat obsessiva d'aprovació externa, potser ocasionada per la seva manca d'independència i autoestima. Sembla ser que la persona afectada d'anorèxia té un desig fonamental de controlar la pròpia vida, un desig que es manifesta en el terreny de la ingesta, que la pacient veu com l'única àrea on és absoluta sobirana ("Mental Health Net"). La necessitat de reduir pes pot començar per les observacions dels altres sobre l'engreixament provocat per la pubertat. És per això que en alguns casos existeix una connexió temporal directa amb els primers intents d'aproximació eròtica, la qual cosa provoca un fort rebuig a la sexualitat i el desig de romandre en el paper de nena petita (Nissen, 1991: 192).

Una sèrie d'estudioses feministes han intentat d'aclarir la manifestació de l'anorèxia des de perspectives psicoanalítiques. Així, Susie Orbach interpreta el greix al cos femení com a expressió d'un lligam problemàtic, de dependència i rebuig, entre mare i filla (Wolf, 1990: 188). De fet, sembla que les estructures familiars on es produeix l'afecció presenten una distribució unilateral de papers generalment concentrada en la figura materna, que priva la filla d'autonomia, mantenint-la subordinada (Nissen, 1991: 194). Kim Chernin també fa una connexió entre el terror que la pacient anorèxica té al greix i el rebuig d'una figura materna totpoderosa. Chernin, però, va més enllà, i llegeix el menjar com a pit primordial, el *món perdut* de l'abundància femenina que hauria d'ésser recuperat, no rebutjat, per les dones (Wolf, 1990: 188).

¹Algunes dades ens ajudaran a entendre millor la tesi de Naomi Wolf: al mateix moment que les dones van guanyar control sobre els seus cossos a través dels drets reproductius (la famosa píndola), el pes de les models femenines va baixar un 23% (la famosa Twiggy) per sota del pes de la dona del carrer, i els desordres alimentaris van pujar de manera catastròfica (Wolf, 1990: 10).

Chernin no és pas l'única que llegeix el menjar com a alguna cosa més que simple ingesta². De fet, per a l'infant, la ingesta d'aliments té una importància que va més enllà del seu metabolisme. Quan l'infant és alimentat, interpreta que està essent estimat i protegit; és a dir, tots i totes aprenem a crear un vincle entre menjar i afecte que no s'acaba de perdre mai per complet (Nissen, 1991: 192). Segons Naomi Wolf, el menjar és un símbol primordial de vàlua social. Per tant, a les comunitats on les dones no tenen el mateix estatus que els homes, aquestes no mengen el mateix menjar o no n'ingereixen la mateixa quantitat³ (Wolf, 1990: 189). Així doncs, quan una dona es nega quelcom tan primordial com el menjar, està també negant-se ella mateixa, evidenciant que no mereix l'afecte primordial que la ingesta representa.

Les lectures tradicionals de l'anorèxia nerviosa ens han ensenyat que les adolescents que pateixen aquesta malaltia volen assolir un ideal de bellesa que veuen reflectit en les figures espigades de les models famoses. Aquesta explicació és extremadament problemàtica, principalment perquè passa per alt el fet que l'anorèxia és una psicopatologia i, a més, perquè posiciona la persona afectada com a capriciosa, i la malaltia com a desig d'adolescent al que se li pot atorgar relativa importància. Com ja he dit abans, les dones afectades d'anorèxia solen ser extremadament intel·ligents, el que demostraria que difícilment creuran que es pot aconseguir un ideal de bellesa torturant el propi cos. Considero també que s'hauria de problematitzar la creença que la societat està completa i absolutament dominada per la moda. Al contrari, societat i moda, com societat i literatura, estan interrelacionades, és a dir, la moda materialitza els moviments socials, i això justificaria per què avui dia ens movem cap a un tipus de bellesa ambígua, que presenta uns cossos femenins carents de formes exorbitants, un tipus de bellesa típicament finisecular.

És davant el paradòxic estatus d'aquesta afecció que una sèrie d'estudioses n'han suggerit certes lectures alternatives. Sheila McLeod, per exemple, considera que la persona afectada d'anorèxia està expressant el seu rebuig a ser identificada exclusivament amb la carn, degut als atributs de ciutadania de segona classe que aquesta identificació comporta (McLeod, 1983: 8). Kim Chernin apareix novament com la més radical en les seves interpretacions. En el seu estudi *Womansize: The Tyranny of Slenderness* (1983), Chernin suggereix que la pacient anorèxica està mantenint una lluita contra el propi cos, una lluita que té una doble finalitat. A un nivell bàsic, està intentant esborrar les marques visibles del seu sexe⁴; mentre que, per altra banda, està protestant simbòlicament contra la manca de poder de les dones en general. És a dir, al ser-li negat el poder en l'esfera pública, l'anorèxica es venja exercint control a l'única àrea on encara pensa que gaudeix d'autoritat: el seu propi cos (Chernin, 1983: 65). Tant si compartim aquestes interpretacions com si no, el que ambdues tenen en comú és la noció que l'anorèxia és una mena de resistència a la connexió absoluta entre dona i cos. L'anorèxia seria, així, un crit metafòric per al reconeixement de la dona com a ent racional, no un simple caprici per esdevenir més maca o esvelta⁵.

²En relació a aquest punt, ens hauríem de referir a les lectures de Joan Jacobs Brumberg i Rudolph Bell, que es poden trobar a l'estudi de Naomi Wolf (Wolf, 1990: 188).

³Wolf explica que a la Roma hel·lenística, per exemple, les noies rebien 12 mesures de menjar en lloc de les 16 mesures que rebien els nois (Wolf, 1990: 190).

⁴Aquesta aversió a les formes corporals femenines (pit, malucs...) estaria òbviament relacionada amb el desig que l'anorèxica té de romandre una nena petita, apuntant a un model *ideal* de bellesa ambigua (Nissen, 1991: 192).

⁵De fet, aquesta interpretació de l'anorèxia nerviosa com a un intent d'esdevenir més desitjable obviaria aquells casos donats com a reacció a una violació sexual (Wolf, 1990: 199).

La importància a l'aparença externa s'ha magnificat als anys 80 i 90 (recordem el famós *culte al cos*). La literatura anglesa escrita per dones i produïda en aquestes dècades és un clar reflex d'aquesta importància. D'aquesta manera, trobem autores com Fay Weldon, Angela Carter, Michelle Roberts i Jeanette Winterson, entre d'altres, que ens ofereixen descripcions força detallades de l'aparença externa de les protagonistes de les seves novel·les. Aquestes són dones que tendeixen a un model i un comportament anorèxic en algunes ocasions. És aquest el cas de les primeres heroïnes d'Angela Carter, com podem veure a la següent cita on se'ns descriu com Melanie, una adolescent de quinze anys

*grew to fear the bread pudding. She was afraid that if she ate too much of it she would grow fat and nobody would ever love her and she would die a virgin. A gargantuan Melanie, bloated as a drown corpse on bread pudding, recurred in her dreams and she would wake in a sweat of terror. She pushed the fatal bread pudding around her plate with her spoon and shyly shovelled most of her helping onto Jon's plate*⁶.

Carter relaciona aquesta por que l'adolescent té al pudding amb el procés que la transforma de nena petita en jove adulta⁷. Per a Melanie, el ritus d'adquisició de la identitat femenina la involucra en el desig d'esdevenir un objecte d'art, somiant que posa per a pintors famosos davant el mirall de la seva habitació. A la vegada, l'adolescent aprèn a rebutjar el cos decadent de la vella Mrs Rundle, la dona soltera amb "*immense false teeth*", que Melanie descriu com a "*fat, old and ugly and had never, in fact, been married*"⁸.

Les figures femenines angulars i turmentades, però, deixen pas a la representació femenina que gaudeix del propi cos a mida que ens anem acostant a la fi de segle, també en la narrativa. El cos femení, doncs, tendeix a l'extrem oposat, s'allibera, es deixa anar, i aquesta redempció es tradueix en físics femenins gegants, carnavalescs i exorbitadament optimistes. Així és com podríem descriure la *Dog Woman* (la dona dels gossos), qui apareix a *Sexing the Cherry*, obra escrita per Jeanette Winterson el 1989. La dona dels gossos és veritablement immensa i pesa tant que ella sola és capaç de fer volar un elefant assegint-se a l'altre extrem d'una balança. Tal i com ella mateixa explica, la gent s'espanta quan la veu, de tan alta i grassa com és, i fins i tot el seu pare refusa de tornar-la a tocar després d'un desafortunat incident quan, de ben petita, va voler explicar-li una història assegint-la a la seva falda i ella, amb el seu pes, li va trencar les dues cames. Winterson presenta el cos gegantí de la dona dels gossos com a símbol de poder alternatiu, de força tant física com psíquica. De fet, això és el que sent un alter ego d'aquest mateix personatge quan somia que ella també és gegant: "*When I am a giant I go out with my sleeves rolled up and my skirts swirling round me like a whirlpool ... Men shoot at me, but I take the bullets out of my cleavage and I chew them up. Then I laugh and laugh and break their guns between my fingers the way you would a wishbone*"⁹.

⁶"Melanie va aprendre a témer el pudding. Tenia por que si en menjava massa s'engreixaria i ningú no l'estimaria i es moriria verge. Una Melanie gargantuesca en forma de cadàver ofegat en pudding recorria els seus somnis i es despertava suada de terror. Amb la cullera, empenyia el pudding fatal pel plat i tímidament li passava gairebé tot al plat d'en Jon" (La traducció és meva. L'original és a A. Carter, 1967: 3-4).

⁷És aquest el procés d'aculturació al que m'he referit al començament d'aquest article.

⁸Mrs Rundle té una "dentadura postissa immensa", és "grassa, vella i lletja i, de fet, mai no s'havia casat" (La traducció és meva. L'original és a A. Carter, 1967: 3).

⁹"Quan sóc gegant surto al carrer amb les mànigues arremangades i les faldilles arremolinant-se al meu voltant ... Els homes em desapareixen, però jo em trec les bales de l'escot i me les menjo. Llavors ric, ric molt i els trec les pistoles de la mateixa manera que trencaríeu un os de la sort" (La traducció és meva. L'original és a J. Winterson, 1989: 121).

És amb aquest sentiment positiu, amb el moviment cap al gaudiment del propi cos, tant si és gegantí com si no, que m'agradaria concloure aquest article. El moviment també cap a la utopia literària i potser cap a la realitat social en què les dones ja no han de negar-se elles mateixes en un crit metafòric però en molts casos mortal. L'escriptor britànic D. H. Lawrence va escriure que aquells i aquelles que viuen una època essencialment tràgica han de refusar de viure-la tràgicament (Lawrence, 1928: 5). El segle XX s'ha descrit repetidament com a tràgic, i potser n'és; en aquest cas, l'única manera de sobreviure'l seria efectivament una negativa: la negativa a viure'l tràgicament.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CARTER, Angela (1967). *The Magic Toyshop*. Londres: Virago, 1993¹⁰.
- CHERNIN, Kim (1983). *The Tyranny of Slenderness*. Londres: Women's Press.
- "Greek Mythology Gods". Article tret d'Internet, que es pot consultar a l'adreça:
http://www.intergate.net/uhtml/jhunt/greek_myth/html.
- GREEN, Keith & LeBIHAN, Jill (1996). *Critical Theory and Practice: A Coursebook*. Londres: Routledge.
- LACAN, Jacques (1977). *Écrits: A Selection*. Trad. Alan Sheridan. Londres: Tavistock.
- LAWRENCE, D. H. (1928). *Lady Chatterley's Lover*. Harmondsworth: Penguin, 1990⁴.
- McLEOD, Sheila (1983). "The way of all flesh". A *The Guardian* del 21 de juny.
- "Mental Health Net". Article tret d'Internet que es pot consultar a l'adreça:
<http://www.cmhc.com/factsfam/anorexia.htm>.
- MITCHELL, Juliet & ROSE, Jacqueline (eds.) (1982). *Feminine Sexuality: Jacques Lacan and the École freudienne*. trad. Jacqueline Rose. Londres: The Macmillan Press.
- NISSEN, George (1991). *Transtornos psíquicos en la infancia y juventud*. Barcelona: Herder.
- WINTERSON, Jeanette (1989). *Sexing the Cherry*. Londres: Vintage.
- WOLF, Naomi (1990). *The Beauty Myth. How Images of Beauty Are Used Against Women*. Londres: Vintage, 1991².